

УДК 37.017

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ГРОМАДЯНСЬКО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Дубровська Л. О., Дешко О. О.

У статті розкриваються поняття: громадянсько-патріотичне виховання, патріотизм, патріотичне виховання, національна свідомість, національна самосвідомість. Зазначено, що виховання патріота і громадянина є одним з провідних завдань реформування освіти в Україні. Автори визначають виховні напрями актуальності – патріотичного, громадянського виховання як основоположних, що відповідають нагальним вимогам та викликам сучасності, закладають підвалини для формування свідомих нинішніх і майбутніх поколінь. Інтеграційні процеси в Україні відбуваються на фоні сплеску патріотичних почуттів і нових ставлень до історії, культури, традицій і звичаїв українського народу. Аналізуються нові підходи до виховання патріотизму як почуття і як базової якості особистості; матеріали щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, розкриття сутності, мети, завдань та принципів національно-патріотичного виховання. Обґрунтовуються проблеми оновлення змісту і форм виховання, що мають на меті формування в учнів національної свідомості й самосвідомості, патріотичних почуттів.

***Ключові слова:** патріотичне виховання, громадянське виховання, національно-патріотичне виховання, патріотизм, громадянин країни, сучасний патріотизм, національна свідомість.*

В статье раскрываются понятия: гражданско-патриотическое воспитание, патриотизм, патриотическое воспитание, национальное сознание, национальное самосознание. Отмечается, что воспитание патриота и гражданина является одной из ведущих задач реформирования образования в Украине. Авторы определяют воспитательные направления актуальности – патриотического, гражданского воспитания как основных, соответствующие актуальным требованиям и вызовам современности, закладывают основы для формирования сознательных нынешних и грядущих поколений. Интеграционные процессы в Украине происходят на фоне всплеска патриотических чувств и новых отношений к истории, культуры, традиций и обычаев украинского народа. Анализируются новые подходы к воспитанию патриотизма как чувства и как базового качества личности; материалы по реализации Концепции национально-патриотического воспитания детей и молодежи, раскрытие сущности, целей, задач и принципов национально-патриотического воспитания. Обосновываются проблемы обновления содержания и форм воспитания, имеющие целью формирование у учащихся национального сознания и самосознания, патриотических чувств.

***Ключевые слова:** патриотическое воспитание, гражданское воспитание, национально-патриотическое воспитание, патриотизм, гражданин страны, современный патриотизм, национальное сознание.*

The article reveals the concept of "civic-patriotic education", patriotism, patriotic education, national consciousness, and national identity. The article states that the upbringing of the patriot and citizen is one of the main tasks of education reforming in Ukraine. The authors determine the educational directions of the greatest topicality-patriotic, social education as fundamental, which meet the urgent requirements and challenges of the present, lay the foundations for the formation of present and future generations. The integration processes in Ukraine take place against the backdrop of the burst of patriotic spirit and new attitudes towards the history, culture, traditions and customs of the Ukrainian people. The authors analyse approaches to the education of patriotism as a feeling and as a basic quality of a personality, materials on the implementation of the Concept of national-patriotic education of children and youth, the disclosure of the essence, purpose, tasks and attitudes of the national-patriotic

education. The problems of updating content and forms of education are aimed at forming national consciousness, patriotic feelings in pupils.

Key words: patriotic education, public education, national patriotic education, patriotism, citizen of the country, modern patriotism, national consciousness.

У Конституції України, Національній доктрині розвитку освіти України, Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Законі України "Про освіту", програмах "Базовий компонент дошкільної освіти" і "Основні орієнтири виховання учнів 1–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України" та інших державних нормативно-правових документах як стратегічні визначаються завдання виховання в особистості любові до Батьківщини, усвідомлення свого громадянського обов'язку на основі національних і загальнолюдських духовних цінностей, утвердження якостей громадянина – патріота України як світоглядного чинника.

У Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді "національно-патріотичне виховання" визначається як "комплексна системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади, громадських організацій, сім'ї, освітніх закладів, інших соціальних інститутів щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави. Найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації" [6, с. 4].

На сьогоднішній день досить дослідженим у педагогічній науці є національно-патріотичне виховання (Ю. Бондаренко, О. Вишневський, В. Довбищенко, Р. Захарченко, П. Ігнатенко, В. Каюков, О. Онищук, С. Павх, Б. Ступарик, О. Ярмоленко та ін.). Питання національно-патріотичного виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку певною мірою розглядали І. Гречишкіна, О. Саприкіна, О. Соколенко, О. Хомич, О. Цалапова та ін.

Громадянське виховання разом з патріотичним розглядається як складова національного виховання. Особливістю завдань громадянської освіти в основній школі, як зазначено у Державному стандарті, "є створення умов для всебічного розвитку особистості на засадах загальнолюдських та національних цінностей, формування в учнів активної соціальної та громадянської позиції, сприяння їх включенню у життя суспільства, розуміння ними значущості знань для соціального становлення людини та її свідомої орієнтації у сучасному світі, гуманізації і демократизації шкільної освіти" [5].

Громадянсько-патріотичне виховання учня – процес вироблення в особистості чіткого уявлення про закономірності розвитку патріотичних ідей, розуміння ролі історичних знань про свою країну, про свій народ, його традиції та звичаї, вироблення стійких патріотичних переконань та умінь відстоювати їх в умовах реальної дійсності [4].

Почуття патріотизму органічно пов'язане з почуттям безкорисливої любові до рідної землі, малої і великої батьківщини, відданості і служіння інтересам держави, вірності своєму народу, його історичним традиціям, його культурі.

До ідеї патріотизму, любові до народу і держави та існуючих традицій зверталися у своїх працях стародавні філософи (Конфуцій, Платон, Аристотель), мислителі епохи Відродження (Н. Макіавеллі), Нового часу (К. Гельвецій, Д. Локк, І. Кант).

У сучасній вітчизняній педагогічній науці багатогранні аспекти патріотичного виховання розробляють І. Бех, Ю. Завалевський, П. Ігнатенко, О. Сухомлинська, К. Чорна та інші.

На думку В. Сухомлинського, патріотичне виховання – "це сфера духовного життя, яка проникає в усе, що пізнає, знає, робить, до чого прагне, що любить і ненавидить людина, яка формується. Патріотизм як діяльна спрямованість свідомості, волі, почуттів, як єдність думки і діла дуже складно пов'язаний з

освіченістю, етичною, естетичною, емоційною культурою, світоглядною стійкістю, творчою працею"; "... громадянськість – це насамперед відповідальність, обов'язок – та вища сходинка в духовному житті людини, на якій вона віддає себе служінню ідеалові" [8].

Враховуючи вищесказане, виявляється внутрішній зв'язок з поняттям **"патріотизм"** та набуває широкого сенсу поняття **"громадянськість"**. У педагогічному плані громадянськість містить в собі знання, переживання й вчинки. Ці складові знаходяться у певних зв'язках і взаємодії за переважання на певних етапах розвитку індивіда емоційного компонента, формування.

Але питання про специфіку виховання почуття патріотизму учнів сучасної школи потребує подальшого наукового осмислення. З цією метою назріла потреба переглянути та наповнити новим змістом поняття "патріотизм", зберігаючи спадкоємність, вірність національним традиціям та враховуючи ту обставину, що на основі почуття патріотизму виховується почуття відповідальності за розвиток і розквіт держави, бажання зберігати матеріальні й духовні цінності, формується шляхетність і гідність особистості.

На сучасному етапі національного духовного відродження у зв'язку з тривалою економічною кризою (котра позначилась і на соціальній сфері) все більшої гостроти набуває проблема формування у підростаючих поколінь почуття любові до Батьківщини, відданості молоді справі зміцнення державності, активної участі у діяльності та життєтворчості.

У межах реалізації проекту "Просування громадянської освіти в початковій школі в контексті нових освітніх стандартів" проведено аналіз існуючих ресурсів для учнів початкової школи та вчителів, що дозволить залучити інноваційні практики у сфері громадської освіти, визначити ключові змістові лінії для розробки проектних матеріалів відповідно до Державного стандарту початкової загальної середньої освіти [1].

Проект "Просування громадянської освіти в початковій школі в контексті нових освітніх стандартів" базується на Концепції нової української школи, затвердженій урядом України у грудні 2016 року, що визначила основні напрями реформ в освітній сфері до 2029 року. Концепція передбачає створення й запровадження у вересні 2018 року нових освітніх стандартів початкової загальної освіти, що базується на компетентнісному підході. Ключові компетентності, у свою чергу, передбачають формування соціальної та громадянської компетентностей. Іншою характеристикою нових освітніх стандартів є інтегрований підхід до організації освітнього процесу, особливо в початковій школі. Мета проекту – забезпечення підтримки вчителів початкових класів пілотних шкіл при формуванні соціальної і громадянської компетентностей відповідно до нових освітніх стандартів на основі інтегрованого підходу [1].

Принципи і підходи громадянської освіти стали засадничими в нормативно-правових документах реформування освіти. Громадянська освіта, навчання демократії та прав людини є ключовим акцентом змін у сучасній школі. Зокрема, у Законі України "Про освіту" наголошується на особливостях державної політики у сфері громадянської освіти: "Держава створює умови для здобуття громадянської освіти, спрямованої на формування компетентностей, пов'язаних з реалізацією особою своїх прав та обов'язків як члена суспільства, усвідомленням цінностей громадянського (вільного демократичного) суспільства, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина" [1].

Реформа передбачає суттєву зміну структури середньої школи, щоб максимально формувати компетентності дітей, які є типовими для кваліфікації відповідного рівня: початкової, середньої та профільної школи.

Для початкової освіти визначено такі компетентності: елементарні фактологічні знання; розуміння найпростіших понять про себе й довкілля, основ безпечної поведінки; інтеграція в соціальні групи; обмежена індивідуальна відповідальність; формулювання елементарних суджень.

Запровадження запропонованих підходів сприятиме формуванню ключових компетентностей учнів початкової школи та розвитку ціннісного демократичного шкільного середовища.

Сьогодні можна казати про інтеграцію громадянської освіти в початковій школі в таких аспектах:

- викладання громадянської освіти в рамках обов'язкового для всіх закладів освіти навчального предмета;
- викладання громадянської освіти засобами курсів за вибором, що вибираються освітніми закладами;
- включення компонентів громадянської освіти в низку навчальних предметів [1].

Громадянсько-патріотичне виховання учнів початкових класів здійснюється у процесі навчально-пізнавальної діяльності як провідної шляхом внесення ціннісних складових у зміст навчальних предметів, відведення належного місця "спільно-взаємодіючої діяльності" як на уроках, так і в позаурочний час; гуманізації взаємин у системах "учитель – учень", "учень – учень"; використання вчителем демократичного стилю спілкування з учнями; створення умов для творчої самореалізації кожної особистості.

Завдання і зміст патріотичного виховання впливають із структури поняття "патріотизм", а воно має далеко не однакове тлумачення в педагогічній літературі.

У вітчизняній школі завжди приділялася велика увага вихованню у підростаючих поколінь етичних якостей особи, колективізму, громадськості, любові до своєї Батьківщини, шанобливого ставлення до історії своєї країни, до геральдики, до свого народу. При цьому велику роль у вихованні патріотичних почуттів відігравали засоби масової інформації: радіо, високохудожні вітчизняні кінофільми, театр, художня література.

Розглядаючи механізми реалізації виховного ідеалу, треба так перебудувати навчально-виховний процес, щоб учні не були пасивним об'єктом, щоб вони брали активну участь у ньому під керівництвом педагогів. Школа мусить стати для них маленькою Батьківщиною, яку вони люблять і чекають якої вони дорожать, яку вони разом з педагогами розбудовують.

Патріотизм – це любов до Батьківщини, свого народу, турбота про його благо, сприяння становленню й утвердженню України як суверенної, правової, демократичної, соціальної держави, готовність відстояти її незалежність, служити і захищати її, розділити свою долю з її долею.

Доцільно у молодшій школі впровадити виховні проекти: "Рідний край, де ми, живемо, Україною зовемо", "Я і моя родина", "Моя маленька батьківщина". Проводити тематичні виховні години, бесіди за темами: "Славетні українці", "Козацькому роду немає переводу" та ін. Проводити конкурси малюнків, оберегів, організувати написання листів та малюнків воїнам АТО.

Оскільки у молодшому віці у дітей домінує образне мислення, то найбільш характерними є такі форми діяльності: ситуаційно-рольова гра, сюжетно-рольова гра, гра-драматизація, інсценування, гра-бесіда, гра-мандрівка, екскурсія, ігрова вправа, колективне творче панно, бесіда, тематичний зошит, ранок, свято, усний журнал, групова справа, оформлення альбому, уявна подорож, конкурси, ігри, школа ввічливості, демонстрація, розповідь, моделювання, вікторина, екскурсія, виставка малюнків, операція-рейд, виставка-ярмарок, перекличка повідомлень, добродійна акція, хвилини з мистецтвом, година спостереження, година милування, спортивні змагання, козацькі забави, театральна вистава, ляльковий театр, ведення літопису класного колективу, веселі старту, естафети, догляд за рослинами і тваринами [7].

Сьогодні перед суспільством і школою стоїть проблема розвитку особистості свідомого українського громадянина, який поєднує в собі національні риси та самобутність українського народу. І саме національне виховання передбачає надання широких можливостей для пізнання української історії, культури, традицій, звичаїв, мови, формування національної гідності, розвитку особистісних рис громадянина Української держави.

Таким чином, громадянсько-патріотичне виховання – складний процес загальнодержавного рівня. Його вирішення потребує спільних зусиль усіх організацій і установ, вимагає від вчителів високої культури, освіченості, активної громадянської позиції. Саме середні навчальні заклади, маючи високий духовний рівень та інтелектуальний потенціал, відіграють головну роль у формуванні національно-патріотичного світогляду школярів.

Література

1. Всеукраїнський фонд "Крок за кроком", 2017. – Аналіз існуючих ресурсів з питань громадянської освіти для початкової школи.
2. Бех І. Д. Проблема патріотичного виховання дітей та учнівської молоді / І. Д. Бех // Світ виховання. – 2007. – № 1. – С. 23–24.
3. Бех І. Д. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді / І. Д. Бех, К. І. Чорна. – К., 2014. – 29 с.
4. Громадянська освіта: теорія і методика навчання : посіб. для студентів вищих навч. закладів / авт. колект.: Т. Асламова, Т. Бакка, В. Бортніков та ін. – К. : ЕТНА-1, 2008.
5. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392) // Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. – К. : Педагогічна преса, 2012. – № 4–5.
6. Додаток до Наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 р. № 641. – Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді.
7. Додаток до Наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 р. № 641. – Методичні рекомендації щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах.
8. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1976.
Т. 1. – 1976. – 654 с.; Т. 2. – 1976. – 670 с.
9. Хорламова О. Л. Виховання у дітей в сім'ї патріотизму як життєвої цінності / О. Л. Хорламова, Т. В. Кравченко // Виховання патріотизму у дітей та молоді в сучасних соціально-економічних умовах : матер. звітної наук.-практ. конф. – К., 1999. – С. 34–37.
10. Чорна К. І. Патріотизм – духовна цінність молодих громадян України / К. І. Чорна // Цінності освіти і виховання : наук.-метод. зб. / за заг. ред. О. В. Сухомлинської. – К., 1997. – С. 209–212.